Дмитро Донцов

ЦАРСЬКЕ ВЧОРА І БОЛЬШЕВИЦЬКЕ НИНІ

Автор "Історії Русов ", для якого живою була ще ганьба полтавського погрому, зупиняється над наслідками московського панування для України: наслідками матеріяльної і моральної природи. Нав'язуючи до "рогожки", в яку загорталися "дарунки", що посилав цар гетьманам, автор завважує: "А московські дари суть усі в рогожах, то неминуче й народ живущий з ними, доведений буде до такої бідности, що вбереться в рогожі і під рогожі" (Історія Русов или Малой Росии, сочиненіе Георгия Конискаго, архиєпископа Белорускаго, Москва, 1846, ст. 98). Пророцтво, що стало дійсністю за теперішнього "всеросійського" самодержавця.

Вкладаючи свою думку в уста однієї з найвидатніших наших історичних постатей, автор стверджує, що "в московськім народі панує... рабство й невільництво" та "що в них, крім Божого і царського, нема нічого власного і не може бути" (ст. 98). Ця його увага антиципує ряд глибоких уваг на ту ж тему європейських письменників XIX віку, які основну прикмету російської цивілізації, що відрізняє її від європейської, бачили в тім, що ні одиниця, ні ніяка верства, ні місто, ні церква — не мали випроваджених з свого власного права привілеїв: ні особистої незаймаености, ні станової чи провінціональної самоуправи, ні одиниці чи стану взагалі, ні права власности. Все завдячували вони ласці царській і коли такі ''права" набували, то лише аж до відкликання... Там органічна сполука власноправних суспільних сил. Тут стан розпорошености, безправ'я. Система, яка на Україні по Полтаві примінювалася в цілій своїй розтяглості, щоб за большевизму розвинутися до безприкладного цинізму. її суть, так основно забуту нашим XIX віком, бачив ясно автор Історії.

Аналогію між тодішньою й нашою добою можна на підставі Історії простежити особливо в методах і м-періяльної політики Москви на

Україні. Ця аналогія є не раз просто несамовита. Не маю на увазі так часто згадувану розправу над мазепинцями царської Чека в Лебедині, де "тиранство і звірська лютість в жах приводили людську уяву". Це була кара для одвертих ворогів. Поза ними були інші, укриті або лиш здогадні. Як поступалося з ними?

Насамперед були це царські підніжки, але все ж "хохли", яким не довіряли, як не довіряють подібним типам і тепер. Тоді були Ґалаґани і галаганята, а тепер були Любченки й любченята. І жахливо однакова була супроти них політика Москви...

Хоч ґалаґанята і "дивувалися лагідности шведів", які не робили таких насильств, як москалі, але що шведи "оскверняли середи й п'ятниці м'ясоїдженням", то ґалаґанята уважали їх за "нехристів", "забирали в полон і доставляли цареві (разом з мазепинцями), за що давали їм жалованіє, спочатку грошима по кілька рублів, а наостаннє — по чарці горілки з поздоровленням: "с п а с і б о, хахльонок" (стор. 204, 205, 209).

Яка знайома нам градація нагород за малоросійську "самоотверженність" у службі Москві. Старалися ґалаганята — спершу за кілька рублів, потім — за чарку горілки, нарешті — за спасибі...

А тепер? Коли їх було мало, нагороджували Любченків за службу самодержцеві посадами прем'єрів чи прокураторів "української республіки" або послів в Европі від УССР. Стало їх більше — зіпхнули до підрядних "народніх комісаріатів" або просто в "сексоти". Далі лише дякували їм, аж нарешті казали їм собі дякувати!

Тим, хто не афішував московського патріотизму, але якому не можна було довести ніякого ворожого вчинку, — тим злочини вигадувалися й пришивалися. Тепер за большевизму такі фігурують як "вредителі" або "саботажники". Отже й цю методу, не большевики видумали, і тут вони показалися невільничими учнями царату... Коли, — пише автор Історії, —

треба було ліквідувати таких мазепинців чи полуботківців, яким вини ніяким способом не можна було довести, їх в "іменнім указі царськім в Малоросії упублікованім", покарали за звичайне "вредительство", а саме: що "ті вівці й барани дорогоцінні, яких цар спровадив з Шлезьку і роздав був на утримання і годування на Україні, — що вони повиздихали, але не з своїх хвороб, лише від недбальства і лихих замірів" отих полуботківців, які не про трудящий люд думали, лиш про політику, "про свої сейми та вибори" (стор. 230).

"Хохлів" — саботажистів карали, крий Боже, не за те, що були українцями, лише за нищення сталінських тракторів в XX віці, і за нищення царських баранів в XVIII віці. Подиву гідна тяглість імперіяльних метод правління, традицій і політичної винахідливости!

Трагічна була доля більш непевних, яких здушене завзяття ще не знати в який бік могло обернутися, яких енергії треба було дати вихід, зв'язавши з собою злочином пролитої крови. І тут знову — несамовито однакова метода!

Хвильовий в "Я" (романтика) пише, що "єдина дорога до загірних озер комуни" вела його героя через труп матері; лише піднісши на неї руку, міг український комуніст довести свою лояльність Москві... Той самий мотив у Сосюри, який мусить іти "на тихі води далекої комуни" не інакше, як "через кістки" свого народу... Так само українець-большевик в "Смерті" Антоненка-Давидовича: "І тоді, — звіряється, ... коли перед очима з'явиться їхня кров, коли кров повстанців... хоч раз впаде на мою голову, заляпає руки — тоді всьому тому кінець. Тоді Рубікон буде перейдено. Тоді сміливо, без вагань можна буде самому собі сказати: — я большевик"... Звідки ця потворна ідея настирливо повторюється у трьох таких маркантних совєтських письменників, а може й в інших? Їх власна вона чи навіяна ззовні? Мабуть, навіяна. І про це якраз свідчить автор Історії Русов, свідчить, що й тоді домагалася Москва таких самих доказів лояльности, свідомо ставляла недойшлих, хитливих галаганят якраз на таку спробу. Читаємо там, як частини українського війська, за шведчини, були післані в Роменщину для укарання прихильного шведам

українського населення: "Виправа на Роменщину мала дві політичні причини... Одну, покарати роменців за те, що прийняли у себе на квартири шведську армію... а другу — випробувати, як на пробнім камені, вірність і ревність військ малоросійських", доручивши їм каїнову роботу. "І ці війська неначе приголомшені і обезумлені, з зажмуреними очима і з скам'янілим серцем руйнували... свою ж таки невинну братію" (стор. 213) ...як матір або повстанців герої совєтських авторів. Те саме вимагали від них за Полтави, що й від героїв Хвильового, Антоненка-Давидовича й Сосюри за наших часів Москва, і так само сьогочасні "приголомшені й обезумлені" цю роботу виконували. Чортівська метода Москви лишилася та сама, що тоді. І та сама ціль: сплюгавити душу, оплювати її, спідлити — було й є в намірі Москви.

Не бачили тієї методи представники демократичної "еліти", але так ясно бачили її мазепинці!

Яке мало бути відношення свобідного народу до цієї тиранії? На це автор Історії дає таку саму відмінну від передвоєнного покоління XIX віку відповідь. Супроти цих "кайданів рабства і неволі", "лучче, аніж їх зносити, бути нам у всегдашніх бранях за вольность" (стор. 89). Це голос поколінь Орликів, Гордієнків, Полуботків.

Проти кого мала вестися ця "всегдашня брань"? Ціла офіційна ідеологія драгоманівства уважала за недопустиму єресь говорити про боротьбу з Московщиною, навіть у минулім. Добрий тон затроєного соціялістичним дурманом покоління позволяв говорити лише про боротьбу з царатом, з режимом. Борцем лише проти царату був в очах того покоління Шевченко, борцем лише проти царату був Мазепа. Як же інакше задивлявся на це автор Історії! В уста мазепинця Полуботка — в його позвах з Петром — він вкладає ціле політичне "вірую", яке міцно мусить шокувати недобитків демократичного століття. Коли пізніші демократи патякали про "три галузки" народу, він говорив "про наш народ" і (до Петра) про "твій народ". Коли демократи розводилися про вищість і висококультурність росіян, він свій народ ставляє далеко вище московського народу, який "ледве вийшов з хаосу смутного времені", зі

стану повного "нічтожества" і який він просто уважає за "мужиків" (стор. 229). А старшини у відповідь Мазепі (що відкрив їм свій намір спомагати Карла XII), заявили, що "потрібна переміна їх положення і що не можна зносити презирство в землі своїй від народу, нічим від них не ліпшого, але нахабного і скорого на всі зневаги" (стор. 204)... Мазепинці підіймали повстання не лиш проти царя, а й проти народу російського. Себе ж уважали не за касту лише, не за верству, але за провід, за аристократію, що представляла собою цілий народ, цілу націю, яку автор Історії відрізняє від люду. В їхніх очах їхня боротьба з Росією не була, як для політиків демократії, боротьбою верстви з режимом, лише нації з нацією, з яких українську представляла козацька старшина, російську — цар. Горді за чини своєї нації, вони згірдливо відкидали претензії Москви "уважати козаків за щось рівнорядне з лопарями чи камчадалами".

І треба завважити, що ці слова не були лише словами. Хто уважно стежив за перипетіями полтавської епопеї, той знає, що за Мазепою була майже ціла, за малими виїмками, старшина козацька; з другого боку, багато із здецидованих мазепинців цілим збігом подій (про які не місце тут говорити) були унерухомлені і перешкоджені виконати свій цілком виразний намір — піти за гетьманом.

І полтавський зрив мазепинців не був актом розпачі, ні необчисленим вибриком одчайдухів. Хоч в їхніх споминах жила ще руїна, в яку попала Україна "від частих нашествій іноплеменинків", ставши ареною "всіх родів губительства і всесожженія, обагрена і напоєна кров'ю людською й вкрита попелом", та все не відступали вони від думки "всегдашньої брані". З покоління Розумовського глузує Історія за те, що "спокійно дожидало подій" або "обітованнє Отче звише"; зміну на Україні уявляє він собі не як еволюцію чи утопію-ідилію, лише як день Божого гніву, як момент, коли кров, проллята царем на Україні — "взищеться от рода сього", і просить, щоб "зілляв Бог чашу гніву свойого" на прокляту імперію (стор, 232).

Автор підводив підсумки Полтавщини, аналізував політику Москви на Україні, її методи і "хвити", перспективу для запанування над "вольним народом" нової орди, матеріяльної руїни й морального затруття, яке це панування з собою несло. Формулював ряд постулятів української політики полтавської доби, підкреслював погорду представника цивілізованої нації до петрівських зайд; означав боротьбу з ними як змаг народу з народом, змаг довготривалий, накликаючи Божий гнів і помсту історії за кривди і пролляту кров, реабілітуючи тодішню провідну верству від нікчемного закиду вузького кастового егоїзму, бо ідучи за Мазепою, вона "шукала лише свободи і ліпшого життя на власній землі своїй і мала про те задуми, властиві всьому людству" (стор. 213).

Скільки розуму політичного мали ті наші предки, поки не звиродніли і не обернулися в "малоросійське дворянство". Скільки блискучої спостережливости! Скільки проникливости в осуді й оцінці з'явищ! Скільки аналогій має та полтавська епоха з епохою, що наступила по тім, як Україну прилучено до імперії, змонтованої Леніними.

З Історії Русов визирає думка, що такий змаг, як кожний історичний змаг кожної нації, має тоді вигляди на успіх, коли веде його народ не в бакунінсько-драгоманівському сенсі "вільних громад" татарських людей, — лише в сенсі активної провідної верстви, що його представляє; не тоді, коли ця верства вироджується в демократичну юрбу, або в просто посідаючу клясу, яка людей й багатства краю "на свою привату употребляет", в "вєчноє и потомствєнноє владєніє" дістає, думаючи не про націю, а про службу "благополучній державі царського величества"... Лише тоді, коли ця верства є сповнена тією блискучою думкою, тією волею і тим патріотизмом, які навіть чужинця змушували в козацькій старшині бачити постаті, подібні до постатей Лівія, до постатей древнього Риму.

(Уривки із статті "1709-1939, Пам'яті мазепинців". Львів, журнал "Вістник", книги ч. 7-8.)